

DE EX-ZOON

Sasja Filipenko (1984, Minsk) brak zijn klassiekemuziekstudie af om literatuur te studeren, eerst aan de Universiteit van Sint-Petersburg en daarna aan het Bard College te New York. Hij heeft gewerkt als journalist, scenarioschrijver en tv-presentator en is de auteur van vijf romans. Vanwege de politieke spanningen in Wit-Rusland – Filipenko is een uitgesproken tegenstander van Loekasjenko – woont hij momenteel met zijn gezin in Zwitserland. Het is onduidelijk wanneer hij weer veilig terug kan.

Sasja Filipenko

DE EX-ZOON

roman

Vertaald uit het Russisch door Jan Lodewijk Eshuis

MERIDIAAN
UITGEVERS

2021

De dichtregels 'Ga niet de kamer uit (...)' op p. 14 en p. 246 komen uit de bundel Joseph Brodsky, *Strohalmen voor de lezer*, De Bezige Bij 2015, in de vertaling van Margriet Berg en Marja Wiebes.

Eerste druk, november 2021

© 2021 Diogenes Verlag AG, Zürich

© 2021 Voorwoord van Sasja Filipenko

© 2021 Toelichting van de Duitse vertaler, in deze uitgave opgenomen in: Toelichting van de vertaler

© 2021 Nederlandse vertaling Jan Lodewijk Eshuis, ondersteund door Annelies de hertogh in het kader van een ELV-ontwikkelingstraject

Oorspronkelijke titel БЫВШИЙ СЫН

Oorspronkelijke uitgave Время, Vremja

Omslagontwerp Nanja Toebak

Omslagbeeld © Anne-Sophie Tschiegg

Foto van de auteur © Ekaterina Anokhina

Typografie Wim ten Brinke

Druk- en bindwerk Wilco

ISBN 978 94 93169 65 4

NUR 302

www.meridiaanuitgevers.com

 @meridiaanuitgevers

 @meridiaanboeken

 @MeridiaanBoeken

 LinkedIn Meridiaan Uitgevers

Voorwoord

Het boek dat u in handen hebt, kent een gelukkig lot. Nauwelijks was het in 2014 verschenen, of ik, een nog zeer jonge, negenentwintigjarige schrijver, ontving een van de meest prestigieuze literaire prijzen van Rusland. De roman is een aantal keren herdrukt, geënceneerd voor toneel en in diverse talen vertaald. Als schrijver zou ik daar blij mee moeten zijn, maar als Wit-Rus voel ik me juist bedroefd...

Toen de roman *De ex-zoon* de 'Roesskaja Premija' ontving, volgde er, zoals dat gewoonlijk gaat, op een golf van positieve recensies direct een stortvloed aan kritiek, en het belangrijkste bezwaar was in een paar woorden samengevat: *Zoiets bestaat niet*. Gelukkig, of helaas, hebben de gebeurtenissen van 2020 voor de zoveelste keer aangetoond dat ik met het beschrijven van de comateuze toestand van Wit-Rusland eerlijk tegen mezelf en mijn lezers ben geweest. Dit boek is een poging om boven water te krijgen waarom mijn land ooit in een lethargische slaap was gevallen en geen

aanstalten leek te maken om eruit te ontwaken. Dit boek is (naar ik hoop) een goede verklaring waarom de Wit-Russen in 2020 genoeg hadden van hun slaap en uit hun coma zijn ontwaakt. Dit boek is een poging om te doorgronden waarom wij ex-kinderen worden van ons eigen land en ex-kinderen van ons eigen gezin. Dit boek is in feite een encyclopedie van aanleidingen, een woordenboek van redenen waarom Wit-Russen zich gedwongen zien hun huis te verlaten.

Tot geluk van de schrijver en tot groot verdriet van de Wit-Rus zijn hele pagina's uit mijn roman werkelijkheid geworden en zullen er nog vele pagina's werkelijkheid worden. Het vleit me dat de roman niet alleen door critici en lezers is opgemerkt, maar ook door de overheid zelf: het boek ligt weliswaar in de meeste boekhandels van Minsk, maar niet zichtbaar op de planken, en de Nationale Bibliotheek van Wit-Rusland is dringend geadviseerd de roman *De ex-zoon* niet in de catalogus op te nemen.

Dit boek vertelt over een land midden in Europa waarin al het bovenstaande mogelijk is. Maar in de eerste plaats is het een boek over de liefde – over een liefde die de kracht heeft om een dierbare te genezen en een heel land uit zijn coma te wekken.

Het enige waar ik oprecht op hoop, is dat dit boek op een dag niet meer actueel zal zijn in mijn land...

Sasja Filipenko

Voor mijn oma

Het voorjaar liep ten einde. De wijzers van de klok schoven richting halfnegen. Als een laaghangend vliegtuig zette de zon haar landing in. Hier en daar lag er een brug over de in buizen gedwongen rivieren. De lucht werd vochtiger, zweet verdampte. In de stad, die meer aan een syfilislijder deed denken, smolt het asfalt. Stortten acrobaten neer. Van de hitte.

Als snaren strekten de bovenleidingen zich uit. Lege trolleybussen legden hun route af. Alle bovenste knooppjes waren losgemaakt. Kleding verschoot van kleur. In de winkels werd meer water verkocht dan ooit. De zwoelte bleef onder doorgangen en in stegen hangen. Zoals Tolstoj eens schreef: de aarde smachtte naar regen. De eerste zongebruinde huid verscheen en zelfs voor de camera konden de oudste inwoners zich zulk weer niet herinneren.

Frantsisk hield op met spelen en veegde zijn voorhoofd af. Met twee vingers pakte hij de slinger van de metronoom vast en luisterde aandachtig: in de badkamer

was de wasmachine ijverig aan het werk, in de keuken kraakte zoals altijd de radio, waarop Ravels machinale balletmuziek werd uitgezonden. De fluiten stonden met plezier de melodie af aan de klarinetten, trommelslagen kletterden als regendruppels op de aarde. Er werd zelfverzekerd en met veel pathos gespeeld, zoals van het Staatsradio-orkest trouwens ook te verwachten viel: zonder enige inspanning of concessies aan de zwakke bezetting. Frantsisk zette de cello op zijn zij en liep naar het raam. De metronoom begon weer te tikken. Aan de andere kant van de muur zat oma aan de telefoon te babbelen, al meer dan een uur. Op de binnenplaats werd een balletje getrapt. Het wordt al donker, dacht Tsisk. Als het gelijke teams zijn, mag ik niet meer meedoen.

Ze maakten niet bijzonder veel aanstalten om naar huis te gaan. Frantsisk hoorde voortdurend: 'Terug! Terug!' Kennelijk ondervond een van de teams problemen in de verdediging. De een liet de bal de hele tijd lopen, de ander verspeelde hem steeds. Dit komt niet meer goed voor Vara en Pasjka, dacht Frantsisk. Terwijl hij de spelers probeerde te onderscheiden, bedacht Tsisk dat hij de enige was die de wonderbaarlijke prestatie van de Rode Duivels van drie dagen eerder zou kunnen herhalen.

De cassette recorder hijgde amechtig als een oude man terwijl hij het geluid opnam. Tsisk drukte op het zwarte

vierkantje. Het apparaat viel stil. Het enige wat hij nu nog hoefde te doen, was de band terugdraaien, de opname laten afspelen en ongemerkt naar de gang sluipen. Beproefde truc, Tsisk had hem al tientallen keren gebruikt. De cassetterecorder speelde en oma geloofde het.

Alles verliep volgens plan: Frantsisk zat bij de voordeur, sleutels in de hand, veters gestrikt, toen plotseling zijn knie verraderlijk hard knakte. De waaier hield op met wapperen. Het was een ogenblik stil. Oma verontschuldigde zich tegenover haar gespreksgenote en richtte zich tot haar kleinzoon: 'Waar denk jij heen te gaan, Frantsisk Loekitsj? Ik had je volgens mij nergens om gevraagd.' Frantsisk antwoordde niet, maar oma wachtte ook niet op antwoord. 'Je zou je moeten schamen, je familie zo te bedriegen! Zo'n opname van jezelf was een uitstekend idee! Ten eerste heb je de etude eindelijk tot het einde gespeeld, de componist zou trots op je zijn! En ten tweede kun je nu je valse noten terugluisteren. Dat is heel nuttig, lieve jongen!'

'Maar oma, waarom mag ik niet weg?'

'Daarom!'

'Oma, waarom doe je altijd zo moeilijk? Ze zijn daar al bijna klaar! Over een halfuur wordt het donker! Laat me dan in ieder geval een potje panna spelen...'

'Wil je soms straatmuzikant worden? Ik wens je veel succes!'

'Mensen worden heus geen straatmuzikant van een

potje voetbal! Maar muziek heeft al veel mensen gek gemaakt! Dus mag ik gaan?’

‘Nee! Over een paar dagen heb je examen. En je loopt nu al gevaar van school gestuurd te worden!’

‘Dat examen is toch pas na de lerarenvergadering. Daarna sturen ze je niet meer weg! Trouwens, wie weet steel ik ineens de show!’

‘Dat lijkt me zeer sterk. Naar je kamer jij, hup!’

‘Maar oma, kijk nou wat een weer!’

‘Ja, het is inderdaad mooi weer. Daar valt niks op af te dingen. En het wordt iedere dag iets beter, mijn jongen. Haal je je examen, dan kun je ervan genieten!’

‘En als me nou iets overkomt? Als dit ineens mijn laatste kans is om naar buiten te gaan?’

‘Je bent al een grote jongen, of niet soms? Ik zou denken dat je dit argument zelf ook uitgekauwd vindt! Ga nu alsjeblieft terug naar je kamer en wind je maar niet op – thuis zal er niets met je gebeuren! Brodsky schreef het al: “Ga niet de kamer uit, die fout moet je niet maken!”

‘Ja, maar dat was een uitvreter! Dat zegt de overheid zelfs!’

‘Sinds wanneer geloof jij de overheid? Hup, naar je kamer!’

Frantsisk klakte geërgerd met zijn tong, trok zijn sneakers uit en ging terug naar zijn kamer. Hij sloeg de deur met een klap dicht en liet zich verongelijkt en vol jeugdige woede op bed vallen. Die oude heks draait weer haar

oude riedeltje af, dacht hij. Opleiding... Toekomst... Wil je later soms vakkenvullen? Wat weet zij nou helemaal van mijn toekomst? Wat kan iemand überhaupt weten over de toekomst? Twee weken geleden ging er een gast uit de parallelklas tijdens de les zomaar dood! Hartstilstand. Wat is dan het nut van al die lessen? En van al die tweestemmige dictees en drieklankreeksen? Wie heeft er nou iets aan die examens piano en hoofdinstrument, wie gaat er in godsnaam drie keer per week naar dat rot-orkest, als je zomaar, vijf minuten voor de pauze, het loodje kunt leggen?

Oma opende de deur op een kier. 'Ben je soms van plan om liggend te gaan studeren?'

'Op dit uur begint sowieso de buurvrouw op de muur te bonken.'

'Nou goed, ga dan maar, maar pas goed op je handen!'

Ieder jaar was er een dag des oordeels. Zo wilde het gebruik het. Eind mei maakte de stralende, dikke directeur in aanwezigheid van de moegehulde ouders bekend voor wie de reis eindigde: 'Masjerov, Kalinovski, Kostjoesjko vallen af! Daarmee is klas 7B afgehandeld, door naar de volgende.'

Ieder jaar kwam de lerarenvergadering (in de persoon van de directeur van het lyceum) aan het eind van de lente tot een en hetzelfde heilige inzicht: 'De ark der kennis kan niet

iedereen meenemen, kameraden! De achterblijvers gaan van boord! Zij roeien niet door naar de wereld der kennis! Drenkelingen zullen elders moeten rondspartelen!’

Na dit linguïstische hoogstandje maakte de directeur, die door zijn enorme buik de bijnaam ‘de Pens’ verworven had, de balans op: ‘Geachte ouders, helaas of gelukkig staan wij geen zittenblijvers toe hier op school. Dat heb ik u altijd zonder omwegen gezegd. Ljoedmila Nikolajevna, doe de deur even dicht, er proberen weer leerlingen naar binnen te glippen!’

Degenen om wie de hele plechtigheid draaide, werden niet in de zaal binnengelaten. Er zou niet voor iedereen genoeg plek zijn, laat staan genoeg woorden. Om te voorkomen dat de bange leerlingen bij de deuren zouden samendrommen, had de directeur een eenvoudig en naar zijn idee uiterst vernuftig trucje bedacht. Ieder jaar werd er op de dag van de lerarenvergadering op school een gast uitgenodigd. Een veteraan, hoe kon het ook anders. Beslist met onderscheidingen, liefst ook met wandelstok. Op het podium van de aula werden een tafel en een vaas met drie anjers neergezet. Echte of kunstbloemen (zoals het uitkwam). Daarna kwam de veteraan zelf op. De leerlingen applaudisseerden en gaven commentaar: ‘Zo, die staat al met één been in het graf! Nou zullen we het krijgen, die ouwe lul gaat een slap verhaal ophangen... praatjesmaker!’

De onderdirectrice nam naast de veteraan plaats en zei in het Wit-Russisch: *Excuseer, ik moest het hele gebouw door rennen!* De veteraan knikte begrijpend, kuchte, trok zijn stropdas – een oorlogstrofee – recht en begon op zachte toon zijn ideologisch correcte verhaal over de oorlog. Hoewel de leerlingen moeilijk wakker konden blijven bij die verhalen over heldenmoed en eer, zocht de directeur niet naar een andere vorm van afleiding. Hij behoorde tot het type trainers dat in de loop van zijn carrière maar één opstelling gebruikte. ‘Waarom iets nieuws verzinnen? Wie heeft er nou andere gastsprekers nodig? Ljoedmila Nikolajevna, we vragen gewoon die... kom, hoe heette die ook alweer... nou ja, die er vorig jaar ook was...’

Dus zocht niemand naar nieuwe gastsprekers. Het resultaat was dat veel leerlingen niet helemaal zonder reden veronderstelden dat er in heel Wit-Rusland maar één partizaan was. Deze partizaan deed dag in, dag uit niets anders dan scholen aflopen om de kinderen zand in de ogen te strooien.

Wanneer de avond op zijn eind liep, richtte de onderdirectrice haar blik op het portret van de eerste president van de jonge republiek en maakte tevreden de balans op: ‘Nou, kinderen? Vroeger hadden we godzijdank de vader aller volkeren en nu godzijdank ons eigen vadertje! Geen zorgen dus, geen oorlog die ons bedreigt!’ Na deze gewichtige en onontbeerlijke woorden sprong de onder-

directrice op en spurttte weg naar de zaal. De veteraan glimlachte verward en ging af.

Op die hete meidag had alles volgens dat versleten scenario moeten verlopen. Vergulde woorden over heldenmoed, lang vergeten dichtregels over eer. ‘Wij strenden voor ons Vaderland, voor jullie toekomst! Niemand die ons aanspoorde of opjoeg, geen spertroepen* – wij droomden er altijd van om te vechten!’

Op die noodlottig verzengende meidag wees niets op mogelijke communicatieproblemen tussen de gastspreker en de talrijke toeschouwers. De veteraan begreep dat hij de kinderen van de straat hield, de kinderen begrepen dat ze ontzag voor de veteraan moesten hebben, want was hij er niet geweest, in wat voor land zouden ze dan nu leven? Met een half oor luisterend naar de welkomstwoorden maakte Frantsisk een tekeningetje op de rugleuning van de stoel voor hem. Zijn beste vriend Stasik Kroekovski probeerde verwoed een vlek uit zijn spijkerbroek te wrijven. Anderen fluisterden, knepen elkaar of gaven briefjes door. Iemand maakte zijn laatste solfègeopdracht van het jaar af, iemand zat ostentatief te snurken. Kortom, de bijeenkomst verliep in een vertrouwde, gemoedelijke sfeer – maar plotseling was de zaal een en

* Met * gemerkte woorden en passages worden op p. 269 e.v. verklaard.

al oor. De scholieren werden stil. De veteraan had iets gezegd wat niet mocht.

Het onderwijsapparaat vertoonde gebreken. Iemand had een fout gemaakt. Een ernstige fout. Iemand had iets over het hoofd gezien, de balk in het oog van een ander niet opgemerkt. Er was een ‘verkeerde’ persoon uitgenodigd op het lyceum. Pas nu zag iedereen dat hij zonder onderscheidingen was gekomen en dat zijn verhaal over een andere oorlog ging, zonder een spoor van pathos. Dit was het verhaal van zijn oorlog.

‘Kinderen, ik zal het jullie maar meteen zeggen: ik heb niet tegen de Duitsers gevochten. Jullie zien het, ik heb helemaal geen decoraties. Nooit gekregen ook. Ik ben geen veteraan in de algemene zin van het woord. Ik weet niet, moet ik dan nog wel doorgaan?’

Het torenkapsel van de geschrokken onderdirectrice knikte bevestigend.

‘Nou goed, in dat geval ga ik door. Ik word niet uitgenodigd voor de parades. Trouwens, geen haar op mijn hoofd die eraan zou denken te gaan. Ik vind het zelfs een beetje raar dat jullie geschiedenisleraar Valeri Semjonovitsj me heeft uitgenodigd om jullie te komen vertellen hoe het allemaal was... Nou, hoe het was? Het was een klotezooi, kinderen!’